

УДК 612(092)+57(092)

Я. В. Ганіткевич

Валентина Василівна Радзимовська

Ім'я Валентини Василівни Радзимовської, доктора медичних наук, професора Київського університету, керівника кафедри фізіології, автора багатьох наукових праць в галузі фізико-хімічної медицини, клінічної фізіології та біохімії, пізніше професора Українського технічного господарського інституту в Мюнхені при тоталітарному режимі належало до заборонених імен. Наукові праці Радзимовської В.В. були у «спецхранах» під наглядом КДБ, цитувати їх суворо заборонялося. Згадки про неї немає ні в енциклопедіях, ні в довідниках, ні в працях з історії медицини чи історії фізіології, виданих в УРСР, хоч ім'я її увійшло в світову науку.

Народилася В.В.Радзимовська 1 жовтня 1886 року в м. Лубнах на Полтавщині в родині Василя і Любові Яновських [1]. Батьки її належали до провідної верстви українського суспільства: батько брав участь у Балканській війні за визволення слов'янських народів від турецького поневолення, мати була відомим новелістом і драматургом. Початкову освіту Радзимовська В.В. здобула вдома, середню — в Лубенській гімназії, яку закінчила у 1902 році з відзнакою і поступила на медичний факультет Петербурського університету. Молода Валентина Яновська бере активну участь в житті української студентської громади, що збиралася в Політехнічному інституті, стає членом товариства під назвою «Общество грамотности», виступає з публічними доповідями про Україну, за активну участь в студентських демонстраціях її виключають з університету і вона переїжджає до Києва, де згодом одружується з Іваном Радзимовським, тоді студентом, який пізніше стає відомим педагогом та істориком класичної літератури, директором 6-ї Київської гімназії.

Перед поновленням навчання на медичному факультеті Київського університету, вона якийсь час проводить в родинному колі, доглядає своїх близнят — Євгена і Ольгу, допомагає українським політ'язням, зокрема сприяє звільненню з в'язниці Дмитра Донцова. В 1913 році В.В.Радзимовська складає в Київському університеті державні іспити «з відзнакою» на звання лікаря. Оскільки ще в студентські роки вона брала участь в наукових дослідженнях на кафедрі фізіологічної хімії, якою керував професор Садовня (пізніше репресований ДПУ), її залишають при університеті асистентом цієї кафедри. У той час молодій жінці потрібно було мати сильну волю і завзяття, щоб подолати всі перешкоди на шляху до науки. Сучасники [1] відзначають її безмежну любов до науки, захоплення лабораторними експериментами. Завдяки своїй наполегливості В.В.Радзимовська вже в 1915 році стає старшим асистентом, а в 1918 році — приват-доцентом. Дім Радзимовських був одним із осередків національного українського життя в Києві. Після повалення царизму Валентина Василівна, яка з молодих літ була національно свідомою людиною, активно включається в побудову української державності, у розвиток української національної науки. Вона

стає членом Всеукраїнської спілки лікарів, бере активну участь в організації Українського державного університету та його медичного факультету, деканом якого був Корчак-Чепурківський, працює над українською медичною термінологією, зокрема бере участь у підготовці першого російсько-українського медичного словника Галіна.

Крім занять теоретичною медициною В.В.Радзимовська одночасно працює хірургом в одному з військових шпиталів. В 1917 році вона працює в одному з відділів Центральної Ради, а пізніше переходить до Міністерства Здоров'я. Не зважаючи на труднощі тих літ, вона пише ряд наукових праць, зокрема «Про значення реакції середовища для тканинних клітин, культивованих поза організмом», «Про вплив водневих іонів на життя клітин», «Про характер гемолітично-активних речовин» та ін. Вона є автором оригінального прецизійного електроду для вимірювання рН тканинних культур, який разом із молодим мікробіологом Марією Яцимирською пристосовує до визначення рН в окремих колоніях бактерій. Електрод В.В.Радзимовської набув визнання у світовій медичній науці.

Разом із співробітниками Педагогічного інституту, де вона викладає фізіологію, В.В.Радзимовська досліджує фізичний стан 600 дітей різних місцевостей України, аналізує наслідки впливу революції, війни, голоду на здоров'я дітей. За результатами досліджень в 1923 році у Києві у видавництві «Час» вийшла її книжка «Діти за часів революції». В цій праці В.В.Радзимовська закликає до боротьби за зміцнення здоров'я виснаженого ослабленого молодого покоління України.

У 1924 році Валентина Василівна блискуче захищає дисертацію «Про вплив водневих іонів на життя клітин теплорегулюючих організмів», за яку їй присуджується ступінь доктора медичних та фізіологічних наук. Її обирають професором і керівником кафедри фізіології, одночасно вона працює професором фізіології і біохімії в Інституті народної освіти та в Педагогічному інституті [5]. В наступні роки вона в науково-дослідних інститутах організовує лабораторії з окремих відділів фізіології, таких як туберкульозу, ортопедії та травматології, психіатрії та невропатології. Так, в Інституті клінічної фізіології В.В.Радзимовська розробляє відповідну наукову тематику для вказаних лабораторій і керує її виконанням. В цей найбільш плідний період своєї наукової діяльності, вчена налагоджує співпрацю з вітчизняними та іноземними патолофізіологами, підтримує наукові зв'язки з Павловим, Чаговцем, Заболотним та ін., а також із Абдергальденом, Фішером, Варбургом, Карелем, Крогом, Шаде та ін. Вона виховує плеяду учнів, що дало підстави говорити про «школу фізіологів та біохіміків Радзимовської». В цей час виходить з друку понад 30 праць вченої з різних питань клінічної фізіології та біохімії, фізико-хімічної медицини, які публікуються українською, російською, німецькою та французькою мовами.

Велику увагу привертає доповідь В.В.Радзимовської на Всесоюзному з'їзді патологів у Києві в 1927 році. Коли в 1928 році в Україну повертається Д.К.Заболотний, як новообраний Президент Академії Наук УРСР, професор В.В.Радзимовська стає його близькою співробітницею, бере активну участь в організації медичних установ Академії, займається обладнанням їх лабораторій. Ті, хто знали особисто В.В.Радзимовську, відзначають її велику працьовитість, терпеливість, доброзичливість і бажання допомогти молодим колегам, значний педагогічний хист та надзвичайну скромність. Одночасно вона є дбайливою матір'ю і гостинною господинею дому, в якому нерідко збираються не лише її співробітники й вчені, але й представники наукових і літературних кіл Києва.

Працями В.В.Радзимовської цікавляться за рубежом, її запрошують у свої лабораторії відомі європейські вчені. В тому ж 1928 році вона виїжджає в тривалі наукове відрядження до Німеччини і працює в лабораторіях Фішера та Шаде. В німецьких університетах вона також знайомиться з організацією науково-дослідної праці, зі станом викладання фізіології та біохімії в цих закладах. Фішер запрошує В.В.Радзимовську залишитися працювати в його інституті, проте вона відмовляється від запрошення з бажанням працювати безпосередньо для України. Після повернення в Україну вона виступає з доповідями про досягнення фізіологічної науки в Німеччині.

В серпні 1929 року В.В.Радзимовську заарештовують за сфабрикованою ДПУ справою «Союзу Визволення України», звинувачують у шпигунстві. Більш року перебуває вчена в застінках ДПУ, 7 місяців в ізоляції у камері-одиночці. Завдяки щасливому збігу обставин її відпускають, але залишають під наглядом ДПУ з ярликом «неблагонадійної», забороняють повернутися на кафедру університету та в Академію Наук. В цей час В.В.Радзимовську запрошують працювати в свої лабораторії Штерн, Скворцов, пропонують працю у Всесоюзному інституті фізіології, проте всюди з'являються незримі перешкоди. З величезними труднощами їй вдається з часом повернутися до науково-дослідної діяльності. Вона починає займатися клінічною біохімією, вивчає особливості реактивних змін кісток після зламів, зміни внутрішньочерепного тиску після введення у кровострумінь гіпо- та гіпертонічних розчинів, мінеральний обмін при туберкульозі кісток та вплив на нього геліотерапії. Особливо цілеспрямовано вона досліджує клініко-фізіологічну характеристику впливу геліотерапії на організм, розробляє схему визначення функціонального стану дихального апарату. Однією з перших в країні професор В.В.Радзимовська застосовує метод Варбурга для вивчення окисних процесів.

Із своїми співробітниками Валентина Василівна досліджує окисно-відновні процеси, основний обмін, азотний обмін, кислотно-лужну рівновагу при різних харчових режимах, дозованому фізичному навантаженні, після різних видів торакопластики. Вивчає місце та роль легенів і печінки у розвитку туберкульозної інфекції, дає патохімічну характеристику туберкульозної алергії. Праці В.В.Радзимовської того часу відіграють істотну роль у боротьбі з туберкульозом в Україні [5]. Ряд виконаних нею досліджень стосується залежності вегетативних функцій від вищої нервової діяльності.

Зростає науковий авторитет вченої: її кандидатуру висувують на обрання в члени-кореспонденти Академії наук. Проте ця кандидатура, як свідчать спогади деяких сучасників В.В.Радзимовської, відхиляється О.В.Палладіним, який крім того ще й викреслює доповідь Валентини Василівни з програми міжнародного конгресу фізіологів [5].

У 1939 році В.В.Радзимовська починає читати (за сумісництвом) курс фізіології в Мелітопольському педагогічному інституті, але цю роботу перервала війна. Побойуючись репресій органів НКВС про що вже ширилися чутки, В.В.Радзимовська переїжджає до Харкова, а згодом повертається до окупованого фашистами Києва. Працює керівником патофізіологічного відділу інституту туберкульозу, директором якого був пізніше відомий історик української медицини професор В.Плющ. Коли зникають останні сумніви у ставленні німецької окупаційної адміністрації до питання відродження української державності, В.В.Радзимовська залишає Київ. Починається шлях її еміграції на захід.

В 1943 році вона зупиняється на деякий час у Львові, за допомогою ук-

раїнських лікарів отримує посаду керівника клінічної лабораторії при кафедрі внутрішньої медицини. Незважаючи на труднощі воєнного часу, нестачу матеріалів і приладів, за короткий час вона зуміла зорганізувати взірцеву лабораторію. Деякий час читає лекції на кафедрі фізіології медичних фахових курсів, що діяли на базі медичного факультету [3]. В 1944 році В.В.Радзимовська переїжджає з родиною до Братислави, нострифікує свій лікарський диплом і починає працювати в хірургічному відділі одного із шпиталів. За рік виїжджає до Мюнхена, де їй вдається відновити наукову і громадську працю в українській громаді. В 1945 році вона обирається професором і керівником кафедри фізіології ветеринарного факультету Українського технічно-господарського інституту (УТГІ). В 1948 році її обирають продеканом, а в 1949 році — деканом ветеринарного факультету. Одночасно вона бере активну участь в медичному житті, виступає з доповідями на медичних конференціях і з'їздах. В тому часі професор В.В.Радзимовська написала і видала в двох томах підручник для медичних і ветеринарних інститутів «Фізіологія людини і свійських тварин», веде наукову працю з проблем клініко-фізіологічної характеристики геліотерапії. Разом з іншими українськими вченими на еміграції Валентина Василівна стає засновником медичної секції Української Вільної Академії Наук (УВАН) і дійсним членом цієї Академії. Вона обирається дійсним членом Наукового товариства ім.Т.Шевченка (НТШ). Під її керівництвом ведеться значна науково-дослідна робота, виконуються магістерські і докторські праці випускників УТГІ [2]. У 1950 році вже хворою В.В.Радзимовська, переїжджає до США, де її син, Євген Радзимовський, стає професором Іллінойського університету, а дочка, Ольга Прозерська, лікарем в одному із шпиталів у Нью-Йорку.

Свій життєвий шлях Валентина Василівна Радзимовська закінчила на чужині, у м. Шампейн (штат Іллінойс), 22 грудня 1953 року. Усе своє життя В.В.Радзимовська намагалася працювати для України, для свого народу; мріяла про його незалежність, яка прийшла тільки тепер, вільний розквіт його творчості.

Повертаються заборонені і забуті імена, відновлюється відібрана у народу історія. Українській науці потрібно повернути ім'я професора Валентини Василівни Радзимовської, її наукова спадщина повинна збагатити доробок української фізіології та медицини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачинська-Донцова М. Жінка — науковий дослідник. Флоренція: Наше життя. — 1954. — Ч. 8. — 236 с.
2. Енциклопедія Українознавства. 1973. — Т. 7. — С. 2442.
3. Осінчук Р. Проф. д-р мед. Валентина Радзимовська. — Чикаго: Лікар. вісн., 1954. — Ч. 1. — 189 с.
4. Пундій П. Українські лікарі. Чикаго — Львів: Вид-во НТШ, 1993.
5. Розгін І. Валентина Радзимовська. — Вінніпег, УВАН. Сер. Укр. вчені. — 1968. — с. 48.

Львів. мед. ін-т
М-ва охорони здоров'я України

Матеріал надійшов
до редакції 21.06.93